

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

**Η επίδραση του επιπέδου συναισθηματικής νοημοσύνης στην
μαθησιακή επίδοση
των μαθητών.**

Μελέτη περίπτωσης σε μαθητές μιας τάξης της Ε΄ δημοτικού

Δημήτριος Μαράγκας

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πειραιώς ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην Οικονομική της Εκπαίδευσης και Διαχείριση Εκπαιδευτικών Μονάδων

Πειραιάς, Δεκέμβριος 2021

UNIVERSITY OF PIRAEUS
DEPARTMENT OF ECONOMICS

MASTER PROGRAM
IN ECONOMICS IN EDUCATION AND
MANAGEMENT OF EDUCATIONAL UNITS

The impact of emotional intelligence level on students' learning performance. Case study on students at a 5th grade elementary school class

By
Dimitrios Maragkas

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Economics in Education and Management of Educational Units

Piraeus, Greece, December 2021

*...στην μνήμη της μαρούλας μου
για όλα όσα μου πρόσφερε και μου προσφέρει ακόμα*

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες προς την επιβλέπουσα της εργασίας μου κυρία Μαρία Ψυλλάκη, Καθηγήτρια στο Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς, για την καθοδήγηση και τις συμβουλές της στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας. Επίσης ευχαριστώ τον κύριο Μιχάλη Χλέτσο, Καθηγητή στο Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς και Διευθυντή του Μεταπτυχιακό Προγράμματος Σπουδών στην Οικονομική της Εκπαίδευσης και την Διαχείριση Εκπαιδευτικών μονάδων, όπως και όλους τους διδάσκοντες σε αυτό Καθηγητές, για την επιστημονική τους καθοδήγηση, την συμπαράσταση και την έμπνευση που μου προσέφεραν καθόλη την διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Επίσης θέλω να ευχαριστήσω τον διευθυντή και τους συναδέλφους μου εκπαιδευτικούς στο 4^ο δημοτικό σχολείο Κω για την βοήθεια και την συνεργασία τους κατά την διεξαγωγή της έρευνας, αλλά και τους μαθητές που συμμετείχαν σε αυτή, για την ωριμότητα και την συμμετοχική διάθεση που επέδειξαν στην διάρκειά της.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία παρουσιάζει τη σχέση μεταξύ του επιπέδου συναισθηματικής νοημοσύνης και της μαθησιακής επίδοσης των μαθητών. Η εργασία δομείται σε δύο μέρη, την θεωρητική παρουσίαση της σχέσης συναισθηματικής νοημοσύνης και μαθησιακής επίδοσης και την μελέτη περίπτωσης σε μαθητές μίας τάξης της Ε' Δημοτικού. Για τη μέτρηση της συναισθηματικής νοημοσύνης των μαθητών πρόκειται να χρησιμοποιηθεί το ερωτηματολόγιο «The Bar-On Emotional Quotient Inventory» (EQ-i). Για τη μέτρηση της επίδοσης πρόκειται να χρησιμοποιηθεί ο μέσος όρος της βαθμολογίας των μαθητών/μαθητριών κατά το σχολικό έτος 2020-2021.

Abstract

This paper presents the relationship between the level of emotional intelligence and the academic performance of students. The work is structured in two parts, the theoretical presentation of the relationship between emotional intelligence and academic performance and the case study of students at the fifth grade of a Greek elementary public school. The "The Bar-On Emotional Quotient Inventory" questionnaire (EQ-i) will be used to measure students' emotional intelligence. The average score of the students' grades during the school year 2020-2021 will be used to measure the performance.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	i
Κατάλογος Διαγραμμάτων	v
Κατάλογος Πινάκων	vi
Εισαγωγή.....	vii
Βιβλιογραφική Ανασκόπηση.....	1
Κεφάλαιο Α: Αποσαφήνιση του όρου Συναισθηματική Νοημοσύνη.....	1
Α.1 Ορισμός της συναισθηματικής νοημοσύνης.....	1
Α.2 Μέτρηση συναισθηματικής νοημοσύνης.....	5
Κεφάλαιο Β΄: Η συναισθηματική νοημοσύνη στην εκπαίδευση.....	12
Β.1 Η σχέση συναισθηματικής νοημοσύνης και θετικών αποτελεσμάτων μάθησης.....	12
Β.2 Η αξιοποίηση των εργαλείων μέτρησης συναισθηματικής νοημοσύνης στην τάξη.....	15
Συμπεράσματα Βιβλιογραφικής Ανασκόπησης	16
Μέρος Β΄: Εμπειρική Έρευνα.....	17
Σκοπός της έρευνας.....	17
Δείγμα.....	17
Μεθοδολογική προσέγγιση.....	17
Όργανα μέτρησης.....	18
Διαδικασία.....	19
Στατιστική διαδικασία.....	19
Αποτελέσματα	20
Περιγραφική στατιστική.....	20
Κατασκευή κλιμάκων	26
Επαγωγική Στατιστική	28

Συμπεράσματα	32
Σύγκριση Αποτελεσμάτων Βιβλιογραφικής και Εμπειρικής Έρευνας	34
Βιβλιογραφία:	36

Κατάλογος Διαγραμμάτων

2.1 Ποσοστό συμμετεχόντων στην έρευνα ανά φύλο.....	20
2.2 Διάγραμμα διασποράς βαθμών στο μάθημα της Γεωγραφίας.....	30
2.3 Διάγραμμα διασποράς βαθμών στο μάθημα των Θρησκευτικών.....	31

Κατάλογος Πινάκων

2.1 Πίνακας μέσωσν όρων βαθμολογίας ανά μάθημα.....	21
2.2 Πίνακας μέσωσν όρων των δηλώσεων ανά ερώτηση.....	23
2.3 Πίνακας μέσωσν όρων ανά παράγοντα και δείκτες αξιοπιστίας.....	27
2.4 Πίνακας αποτύπωσης συσχέτισης παραγόντων Σ.Ν. και βαθμολογίας.....	29

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στην έρευνα γύρω από την συναισθηματική νοημοσύνη και τη σχέση της με την επίδοση των μαθητών. Τις τελευταίες δεκαετίες, η έρευνα γύρω από την Συναισθηματική Νοημοσύνη (EI) έχει αποδείξει την εξέχουσα σημασία της για την επιτυχία ενός ατόμου σε τομείς όπως η εκπαίδευση, η εργασία, οι διαπροσωπικές σχέσεις. Η διάσταση της Συναισθηματικής Νοημοσύνης, επιτρέπει να κατανοηθεί το γιατί άτομα με υψηλότερο δείκτη νοημοσύνης (IQ) συχνά έχουν χαμηλότερες επιδόσεις ή κατέχουν εργασιακές θέσεις που αμείβονται λιγότερο σε σχέση με άτομα που διαθέτουν μικρότερο από εκείνους δείκτη νοημοσύνης.

Στόχο της παρούσας εργασίας αποτελεί η μελέτη της περίπτωσης μίας τάξης Ε' Δημοτικού που βρίσκεται στην ελληνική επικράτεια. Το ερευνητικό ερώτημα που τίθεται για τη διεξαγωγή της έρευνας είναι το αν υπάρχει σχέση μεταξύ Συναισθηματικής νοημοσύνης και μαθησιακής επίδοσης και αν ναι, ποια είναι αυτή η σχέση. Είναι ανάλογη ή αντιστρόφως ανάλογη;

Η εργασία δομείται σε δύο μέρη. Πρόκειται για το θεωρητικό και το ερευνητικό μέρος. Το θεωρητικό μέρος της εργασίας αναπτύσσεται με τη μέθοδο της βιβλιογραφικής έρευνας. Πρόκειται για μία βιβλιογραφική ανασκόπηση των σύγχρονων ερευνών που διερευνούν τη σχέση μεταξύ συναισθηματικής νοημοσύνης και μαθησιακής επίδοσης. Ακόμη, στο θεωρητικό τμήμα της εργασίας πρόκειται να οριοθετηθεί η έννοια «συναισθηματική νοημοσύνη» και να παρουσιαστούν ορισμένα μοντέλα τρόπου μέτρησης της συναισθηματικής νοημοσύνης. Εκτενέστερη θα είναι η παρουσίαση του ερωτηματολογίου «The Bar-On Emotional Quotient Inventory» (EQ-i), το οποίο πρόκειται να χρησιμοποιηθεί και στο ερευνητικό μέρος της εργασίας.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει την έρευνα της μελέτης περίπτωσης της Ε' τάξης ενός ελληνικού σχολείου. Στόχος της έρευνας που θα πραγματοποιηθεί είναι να αναδειχθεί αν η σχέση συναισθηματικής νοημοσύνης και μαθησιακής επίδοσης που περιγράφεται στις περισσότερες βιβλιογραφικές έρευνες, επιβεβαιώνεται από τα αποτελέσματα της έρευνας που θα πραγματοποιηθεί στους Έλληνες μαθητές. Για τη μέτρηση της

Συναισθηματικής Νοημοσύνης (EQ) πρόκειται να χρησιμοποιηθεί το επιστημονικά τεκμηριωμένο ερωτηματολόγιο «The Bar-On Emotional Quotient Inventory» (EQ-i). Στη συνέχεια, τα αποτελέσματα της μέτρησης μέσω του προαναφερθέντος ερωτηματολογίου πρόκειται να συγκριθούν με την επίδοση των μαθητών, όπως αυτή προκύπτει από την αναλυτική βαθμολογία τους κατά το έτος 2020-2021. Από τη σύγκριση αυτή θα προκύψει ένα αποτέλεσμα το οποίο θα επιβεβαιώνει την σχέση μεταξύ Συναισθηματικής Νοημοσύνης και μαθησιακής επίδοσης που επιβεβαιώνουν οι περισσότερες έρευνες ή ένα αποτέλεσμα που θα αποκλίνει από τη διαπιστωμένη αυτή σχέση.

Στο τέλος της εργασίας θα πραγματοποιηθεί η εξαγωγή συμπερασμάτων και ερευνητικών προτάσεων, που θα προκύψουν από την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας.

Πιο συγκεκριμένα, η δομή της εργασίας είναι η ακόλουθη:

Πρώτο Μέρος

Κεφάλαιο Α': Αποσαφήνιση του όρου Συναισθηματική Νοημοσύνη. Το κεφάλαιο δομείται σε δύο επί μέρους υποκεφάλαια στα οποία ορίζεται ο όρος συναισθηματική νοημοσύνη και αναφέρονται μοντέλα μέτρησης της συναισθηματικής νοημοσύνης.

A.1 Ορισμός της συναισθηματικής νοημοσύνης. Το παρόν υποκεφάλαιο αναφέρεται στον ορισμό της συναισθηματικής νοημοσύνης και την θεωρητική προσέγγιση του όρου από σημαντικούς επιστήμονες.

A.2 Μέτρηση συναισθηματικής νοημοσύνης. Στο υποκεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα κυριότερα μοντέλα μέτρησης της συναισθηματικής νοημοσύνης, με ιδιαίτερη έμφαση στο μοντέλο Bar-On, που αξιοποιείται στην εμπειρική έρευνα.

Κεφάλαιο Β': Η συναισθηματική νοημοσύνη στην εκπαίδευση. Εξετάζεται το θέμα το οποίο θα διερευνηθεί, δηλαδή η σχέση επίδοσης και συναισθηματικής νοημοσύνης. Ακόμη, αναλύεται το πως η συναισθηματική νοημοσύνη επιδρά στη συμπεριφορά του μαθητή

B.1 Η σχέση συναισθηματικής νοημοσύνης και θετικών αποτελεσμάτων μάθησης. Αναφέρονται έρευνες που εξετάζουν τη σχέση συναισθηματικής νοημοσύνης και καλής σχολικής επίδοσης, καθώς και έρευνες που εξετάζουν τη σχέση συναισθηματικής νοημοσύνης και συμπεριφοράς και κοινωνικής προσαρμογής του μαθητή

B.2 Η αξιοποίηση των εργαλείων μέτρησης συναισθηματικής νοημοσύνης στην τάξη. Τονίζεται η ιδιαίτερη σημασία της αξιοποίησης των εργαλείων μέτρησης συναισθηματικής νοημοσύνης στο σχολικό περιβάλλον.

Δεύτερο Μέρος : Εμπειρική Έρευνα

Σκοπός της έρευνας

Δείγμα

Μεθοδολογική προσέγγιση

Όργανα μέτρησης

Διαδικασία

Στατιστική διαδικασία

Αποτελέσματα

Περιγραφική στατιστική

Κατασκευή κλιμάκων

Επαγωγική Στατιστική

Το ερευνητικό ερώτημα που εξετάζεται από την παρούσα εμπειρική έρευνα, εντάσσεται στο πεδίο των ερευνών οι οποίες εξετάζουν τη σχέση μεταξύ επίδοσης και συναισθηματικής νοημοσύνης. Η σύγχρονη βιβλιογραφική έρευνα έχει αναδείξει την σχέση μεταξύ επίδοσης και συναισθηματικής νοημοσύνης, ωστόσο τα αποτελέσματα είναι αντικρουόμενα και είναι σημαντικό να εξεταστούν παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωση, όπως η ηλικία των μαθητών και το είδος των μαθημάτων. Ο λόγος που η έρευνα εξετάζει την επίδοση των μαθητών σε κάθε μάθημα ξεχωριστά, είναι ακριβώς επειδή στόχο της έρευνας αποτελεί η ανάδειξη του πως και σε ποια μαθήματα η συναισθηματική νοημοσύνη δύναται να επιδράσει. Ακόμη, στην έρευνα εξετάζονται συγκεκριμένες πτυχές που διαμορφώνουν την έννοια της συναισθηματικής νοημοσύνης, επιτρέποντας στον ερευνητή να εξάγει στοχευμένα συμπεράσματα σχετικά με το ποιο χαρακτηριστικό επηρεάζει, και με ποιο τρόπο, την επίδοση σε κάθε μάθημα. Ο παράγοντας της ηλικίας δεν εξετάζεται, καθώς όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα αποτελούν παιδιά της πέμπτης τάξης του Δημοτικού Σχολείου και συνεπώς έχουν την ίδια ηλικία

Τα ερευνητικά αποτελέσματα αναδεικνύουν κάποια σχέση μεταξύ συναισθηματικής νοημοσύνης και μαθησιακής επίδοσης, καθώς προκύπτει πως υφίσταται σύνδεση ανάμεσα στην υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη και τις επιδόσεις σε Γεωγραφία και Θρησκευτικά, ενώ τα υπόλοιπα μαθήματα δεν φάνηκε να επηρεάζονται από το επίπεδο συναισθηματικής νοημοσύνης των μαθητών.

Κατά συνέπεια, η βιβλιογραφική έρευνα επιβεβαιώνεται από την εμπειρική μόνο εν μέρει, ως προς την άποψη ότι το κάθε μάθημα φαίνεται να επηρεάζεται με διαφορετικό τρόπο από το βαθμό συναισθηματικής νοημοσύνης. Ακόμη, διαπιστώνεται ότι συγκεκριμένα γνωρίσματα της συναισθηματικής νοημοσύνης, είναι πιθανόν να επιδρούν διαφορετικά σε κάθε μάθημα και, συνεπώς, είναι δύσκολο να προσδιοριστούν με σαφήνεια οι αιτίες της επίδρασης στην εκάστοτε περίπτωση καθώς στο πεδίο αυτό δεν υπάρχει ερευνητικό έργο και τεκμηρίωση.

Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Κεφάλαιο Α: Αποσαφήνιση του όρου Συναισθηματική Νοημοσύνη

Α.1 Ορισμός της συναισθηματικής νοημοσύνης

Από το 1995 και εξής, ο όρος συναισθηματική νοημοσύνη έλαβε την προσοχή των επιστημόνων και του ευρύτερου κοινού όταν χρησιμοποιήθηκε από τον Goleman στο ομώνυμο βιβλίο του. Δεκαετίες πριν, ο Thorndike (1937) για πρώτη φορά διατύπωσε τον όρο κοινωνική νοημοσύνη, για να περιγράψει την ικανότητα κατανόησης των συναισθημάτων του ανθρώπου και του ορθού χειρισμού των κοινωνικών σχέσεων. Τρία χρόνια αργότερα, ο Wechsler (1940) ανέδειξε την κοινωνική διάσταση της έννοιας. Ο Wechsler προσέδωσε στον όρο σύνδεση με συναισθηματικούς, κοινωνικούς και προσωπικούς παράγοντες, απαραίτητους για την επιτυχημένη ζωή του ατόμου.

Αντίστοιχα, ο A. Maslow, το 1950, προέβαλε τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι είναι σε θέση να ενισχύσουν τις συναισθηματικές ικανότητές τους, τις φυσικές ικανότητές τους και τις πνευματικές ικανότητές τους. Δεκαέξι έτη αργότερα, χρησιμοποιήθηκε ο όρος «συναισθηματική νοημοσύνη» στην ψυχοθεραπεία από τον Leuner. Δύο δεκαετίες μετά, ο όρος «συναισθηματική νοημοσύνη» εισήχθη και στο πεδίο της ψυχολογίας τους Payne (1986), Beasley (1987) και Greenspan (1989).

Ο Gardner, το 1983 διατύπωσε την έννοια της πολλαπλής νοημοσύνης, που αποτέλεσε την αφετηρία για τον Goleman, ο οποίος διατύπωσε τη θεωρία του για τη συναισθηματική νοημοσύνη το έτος 1995. Το 1997, ο Reuven Bar-On αναφέρθηκε για πρώτη φορά στο συναισθηματικό πηλίκιο (emotional quotient) και όρισε τη συναισθηματική νοημοσύνη ως την

ικανότητα προσαρμογής στις περιβαλλοντικές ανάγκες και την αντίληψη και λειτουργία ενός ατόμου σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων. Οι Salovey και Mayer το 1990, όρισαν την συναισθηματική νοημοσύνη ως την ικανότητα του ατόμου για έλεγχο και αναγνώριση τόσο των δικών του συναισθημάτων όσο και των συναισθημάτων των γύρω του, με βάση την προγενέστερη εμπειρία του. Στους ίδιους ερευνητές οφείλεται η διαπίστωση ότι η συναισθηματική νοημοσύνη είναι επιστημονικά μετρήσιμη. Μάλιστα, πρότειναν ψυχομετρικά εργαλεία, τα οποία είναι αποδεκτά μέχρι σήμερα (Αλεξανδράτου, 2014).

Η συναισθηματική νοημοσύνη (ΣΝ) αναφέρεται στην ικανότητα αντίληψης, ελέγχου και αξιολόγησης των συναισθημάτων. Μερικοί ερευνητές προτείνουν ότι η συναισθηματική νοημοσύνη μπορεί να διδαχθεί και να ενισχυθεί, ενώ άλλοι ισχυρίζονται ότι αποτελεί ένα εγγενές χαρακτηριστικό. Οι προαναφερθέντες παράγοντες ελέγχονται από τα τεστ συναισθηματικής νοημοσύνης, παρά το γεγονός ότι η αξιολόγηση τους αποτελεί μία δύσκολη διαδικασία.

Η ικανότητα έκφρασης και ελέγχου των συναισθημάτων είναι απαραίτητη, όπως και η ικανότητα κατανόησης, ερμηνείας και ανταπόκρισης στα συναισθήματα των άλλων. Η σύγχρονη επιστήμη ορίζει την ικανότητα αυτή ως συναισθηματική νοημοσύνη και ορισμένοι ειδικοί προτείνουν ότι μπορεί να είναι πιο σημαντική ακόμη και από το IQ για την συνολική επιτυχία ενός ατόμου στη ζωή.

Μια σειρά διαφορετικών συστημάτων αξιολόγησης έχουν προταθεί για τη μέτρηση των επιπέδων συναισθηματικής νοημοσύνης. Τα τεστ αυτά διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: τεστ αυτοαναφοράς και τεστ ικανότητας.

Τα τεστ αυτοαναφοράς είναι τα συχνότερα, καθώς είναι τα πιο εύκολα στη χορήγηση και τη βαθμολογία. Σε τέτοια τεστ, οι ερωτώμενοι απαντούν σε ερωτήσεις ή αξιολογούν δηλώσεις, βαθμολογώντας τις δικές τους συμπεριφορές. Για παράδειγμα, σε μια δήλωση όπως: «συχνά νιώθω ότι καταλαβαίνω πώς νιώθουν οι άλλοι», ο συμμετέχων μπορεί να αξιολογήσει τη δήλωση ανάλογα με το κατά πόσο συμφωνεί ή διαφωνεί και σε ποιο βαθμό.

Τα τεστ ικανοτήτων, από την άλλη πλευρά, αξιολογούν την ανταπόκριση των ανθρώπων σε διάφορες δύσκολες καταστάσεις και τις δεξιότητές τους να τις χειριστούν αποτελεσματικά. Το Τεστ Συναισθηματικής Νοημοσύνης των Mayer-Salovey-Caruso (MSCEIT) αποτελεί ένα τεστ το οποίο βασίζεται στη μέτρηση των ανθρώπινων ικανοτήτων και μετρά τους τέσσερις

κλάδους του μοντέλου EI των Mayer και Salovey. Οι εξεταζόμενοι εκτελούν κάποιες προσχεδιασμένες δραστηριότητες και αξιολογούν την ικανότητά τους να αντιλαμβάνονται, να αναγνωρίζουν, να κατανοούν και να διαχειρίζονται τα συναισθήματα που βιώνουν κατά την διαδικασία.

Η Απογραφή Συναισθηματικής και Κοινωνικής Ικανότητας (ESCI) βασίζεται σε ένα παλαιότερο εργαλείο γνωστό ως Ερωτηματολόγιο Αυτοαξιολόγησης. Το τεστ αυτό έχει σχεδιαστεί για να αξιολογεί τις κοινωνικές και συναισθηματικές ικανότητες που βοηθούν τους ανθρώπους να διακρίνονται ως ισχυροί ηγέτες. Προσφέρονται, ακόμη, και πολλές άτυπες διαδικτυακές πηγές, πολλές από αυτές δωρεάν, για τη διερεύνηση της συναισθηματικής νοημοσύνης (Cherry, 2020).

Οι ερευνητές προτείνουν ότι υπάρχουν τέσσερα διαφορετικά επίπεδα συναισθηματικής νοημοσύνης, συμπεριλαμβανομένης της συναισθηματικής αντίληψης, της ικανότητας λογικής χρήσης των συναισθημάτων, της ικανότητας κατανόησης των συναισθημάτων και της ικανότητας διαχείρισης συναισθημάτων.

Το ενδιαφέρον για τη διδασκαλία και τη μάθηση της κοινωνικής και συναισθηματικής νοημοσύνης έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια. Τα προγράμματα κοινωνικής και συναισθηματικής μάθησης (SEL) έχουν γίνει τυπικό μέρος του προγράμματος σπουδών για πολλά σχολεία.

Στόχος αυτών των πρωτοβουλιών δεν είναι μόνο η βελτίωση της υγείας και της ευημερίας, αλλά και η βοήθεια των μαθητών να επιτύχουν ακαδημαϊκά και να αποτρέψουν τον εκφοβισμό και την ενδοσχολική βία.

Οι συναισθηματικά έξυπνοι άνθρωποι γνωρίζουν ότι τα συναισθήματα μπορεί να είναι ισχυρά, αλλά και προσωρινά, δεν είναι μόνο ικανοί να σκέφτονται πως μπορεί να αισθάνονται οι άλλοι άνθρωποι, αλλά είναι επίσης ικανοί στο να κατανοούν τα δικά τους συναισθήματα. Η αυτογνωσία επιτρέπει στους ανθρώπους αυτούς να λαμβάνουν υπόψη τους πολλούς διαφορετικούς παράγοντες που συμβάλλουν στην εκδήλωση των συναισθημάτων τους.

Ένα μεγάλο μέρος της συναισθηματικής νοημοσύνης αποτελεί η ικανότητα κάποιου ανθρώπου να σκέφτεται και να συμπάσχει με το πως νιώθουν οι άλλοι.

Τα άτομα που έχουν ισχυρή συναισθηματική νοημοσύνη μπορούν να λάβουν υπόψη τις προοπτικές, τις εμπειρίες και τα συναισθήματα των άλλων ανθρώπων και να χρησιμοποιήσουν

αυτές τις πληροφορίες για να εξηγήσουν γιατί οι άνθρωποι συμπεριφέρονται με τον τρόπο που συμπεριφέρονται.

Η συναισθηματική νοημοσύνη μπορεί να αξιοποιηθεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους στην καθημερινή ζωή. Μερικοί τρόποι έκφρασης συναισθηματικής νοημοσύνης περιλαμβάνουν ένα άτομο που:

Να είναι σε θέση να δεχτεί την κριτική και την ευθύνη

Να μπορεί να προχωρήσει μετά από ένα λάθος

Να μπορεί να πει όχι όταν χρειάζεται

Να μπορεί να μοιράζεται τα συναισθήματά του με άλλους

Να είναι σε θέση να λύνει προβλήματα με τρόπους επωφελείς για όλους

Να έχει ενσυναίσθηση

Να έχει εξαιρετικές δεξιότητες ακρόασης

Να γνωρίζει τον λόγο των πράξεων του

Να μην επικρίνει τους άλλους

Η συναισθηματική νοημοσύνη είναι απαραίτητη για την σωστή διαπροσωπική επικοινωνία. Ορισμένοι ειδικοί πιστεύουν ότι αυτή η ικανότητα είναι πιο σημαντική στον καθορισμό της επιτυχίας στη ζωή από τον υψηλό δείκτη IQ (Cherry 2020).

A.2 Μέτρηση συναισθηματικής νοημοσύνης

Πλήθος μοντέλων και οργάνων μέτρησης έχουν αναπτυχθεί με στόχο τη μέτρηση της συναισθηματικής νοημοσύνης. Τα τρία επικρατέστερα μοντέλα, τα οποία είναι αποδεκτά από την επιστημονική κοινότητα αποτελούν: το μοντέλο Mayer – Salovey, το μοντέλο Goleman και το μοντέλο Bar-On.

Το πρώτο μοντέλο που αναφέρθηκε, το μοντέλο Mayer – Salovey, ορίζει την συναισθηματική νοημοσύνη ως ικανότητα αντίληψης και χειρισμού των συναισθημάτων που επιδρά διευκολύνοντας τη σκέψη. Η συναισθηματική νοημοσύνη παρουσιάζεται ως νοητική ικανότητα, που προσομοιάζει στη δομή και την οργάνωση της με άλλα είδη νοημοσύνης, τα οποία αφορούν ως επί το πλείστον νοητικές ικανότητες.

Το μοντέλο του Goleman, γνωστό και ως μοντέλο συναισθηματικής επάρκειας, αντιλαμβάνεται την συναισθηματική νοημοσύνη ως μία σειρά δεξιοτήτων και ικανοτήτων, οι οποίες βελτιώνουν τη συμπεριφορά και την απόδοση, πρωτίστως στο χώρο εργασίας.

Τέλος, το μοντέλο Bar-on, το οποίο θα χρησιμοποιηθεί στην παρούσα εργασία, γνωστό ως μοντέλο του δείκτη συναισθηματικής νοημοσύνης, παρουσιάζει την συναισθηματική νοημοσύνη ως σύζευξη κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων, που περιγράφουν την «έξυπνη συμπεριφορά» (Κουτσελίνη, χ.χ.).

Η εργασία του Δαρβίνου σχετικά με τη σημασία της συναισθηματικής έκφρασης για την επιβίωση και την προσαρμογή (1872/1965) έχει επηρεάσει την ανάπτυξη του μοντέλου Bar-On, το οποίο υπογραμμίζει τη σημασία της συναισθηματικής έκφρασης και βλέπει το αποτέλεσμα της συναισθηματικά και κοινωνικά ευφυούς συμπεριφοράς, με δαρβινικούς όρους αποτελεσματικής προσαρμογής.

Πρόσθετη επιρροή στη σκέψη του Bar-On ανιχνεύεται στην περιγραφή από τον Thorndike της κοινωνικής νοημοσύνης και της σημασίας της για την ανθρώπινη απόδοση (1920) καθώς και στις παρατηρήσεις του Wechsler που σχετίζονται με τον αντίκτυπο των μη γνωστικών και συνθετικών παραγόντων σε αυτό που ανέφερε ως «ευφυή συμπεριφορά». Η περιγραφή της

αλεξιθυμίας από τον Sifneos στο παθολογικό τέλος του συνεχούς ESI και η εννοιολόγηση της ψυχολογικής νοοτροπίας από τον Appelbaum στο απέναντι άκρο αυτής της συνέχειας, είχαν επίσης αντίκτυπο στη ανάπτυξη του μοντέλου Bar-On.

Από τον Δαρβίνο μέχρι σήμερα, οι περισσότερες περιγραφές, ορισμοί και εννοιολογήσεις της συναισθηματικής-κοινωνικής νοημοσύνης έχουν συμπεριλάβει ένα ή περισσότερα από τα ακόλουθα βασικά στοιχεία:

(α) την ικανότητα αναγνώρισης, κατανόησης και έκφρασης συναισθημάτων

(β) την ικανότητα κατανόησης των συναισθημάτων των άλλων και ρύθμισης αναλόγως ενέργειων και συμπεριφοράς

(γ) την ικανότητα διαχείρισης και ελέγχου των συναισθημάτων

(δ) την ικανότητα διαχείρισης της αλλαγής, προσαρμογής και επίλυσης προβλημάτων προσωπικής και διαπροσωπικής φύσης

(ε) την ικανότητα δημιουργίας θετικού συναισθήματος και αυτοπαρακίνησης.

Το μοντέλο Bar-On παρέχει τη θεωρητική βάση για το EQ-i, το οποίο αναπτύχθηκε αρχικά για να αξιολογήσει διάφορες πτυχές της συναισθηματικής νοημοσύνης καθώς και να εξετάσει την εννοιολόγηση του όρου. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, η συναισθηματική-κοινωνική νοημοσύνη είναι μια σύνθεση αλληλένδετων συναισθηματικών και κοινωνικών ικανοτήτων, δεξιοτήτων και διευκολύνσεων, που καθορίζουν πόσο αποτελεσματικά αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας, εκφράζουμε αυτό που νιώθουμε, κατανοούμε τους άλλους και σχετιζόμαστε μαζί τους και αντιμετωπίζουμε αποτελεσματικά τις απαιτήσεις της καθημερινότητας.

Οι συναισθηματικές και κοινωνικές ικανότητες, δεξιότητες και διευκολύνσεις που αναφέρονται σε αυτήν την σύλληψη περιλαμβάνουν τα πέντε βασικά στοιχεία που

περιγράφονται παραπάνω και καθένα από αυτά τα στοιχεία περιλαμβάνει έναν αριθμό από δευτερεύουσες αλλά στενά συνδεδεμένες ικανότητες, δεξιότητες και διευκολύνσεις.

Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, το να είναι κανείς συναισθηματικά και κοινωνικά ευφυής σημαίνει να κατανοεί τον εαυτό του και να εκφράζεται αποτελεσματικά, να κατανοεί τους άλλους και να σχετίζεται καλά μαζί τους και να αντιμετωπίζει με επιτυχία καθημερινές απαιτήσεις, προκλήσεις και πιέσεις.

Αυτό βασίζεται, αρχικά, στην ενδοπροσωπική ικανότητα του ατόμου να έχει επίγνωση του εαυτού του, να κατανοεί τα δυνατά και τα αδύνατα σημεία του και να εκφράζει τα συναισθήματα και τις σκέψεις του σωστά.

Σε διαπροσωπικό επίπεδο, το να είναι κανείς συναισθηματικά και κοινωνικά ευφυής περιλαμβάνει την ικανότητα να αναγνωρίζει τα συναισθήματα και τις ανάγκες των άλλων και να δημιουργεί και να διατηρεί συνεργατικές, εποικοδομητικές και αμοιβαία ικανοποιητικές σχέσεις.

Για να κατανοηθεί καλύτερα το μοντέλο Bar-On του ESI και ο τρόπος με τον οποίο αναπτύχθηκε, είναι σημαντικό να περιγραφεί ο Συναισθηματικός Δείκτης Απογραφής (το EQ-i) που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη αυτού του μοντέλου.

Το EQ-i είναι ένα μέτρο αυτοαναφοράς της συναισθηματικής και κοινωνικά ευφυούς συμπεριφοράς που παρέχει μια εκτίμηση της συναισθηματικής-κοινωνικής νοημοσύνης. Το EQ-i ήταν το πρώτο μέτρο του είδους του που δημοσιεύτηκε και το πιο ευρέως χρησιμοποιούμενο μέτρο συναισθηματικής-κοινωνικής νοημοσύνης μέχρι σήμερα. Μια λεπτομερής περιγραφή των ψυχομετρικών ιδιοτήτων αυτού του μέτρου και του τρόπου με τον οποίο αναπτύχθηκε βρίσκεται στο Τεχνικό Εγχειρίδιο Bar-On EQ-i και στο πρόσφατο βιβλίο του Glenn Geher με τίτλο *Measuring Emotional Intelligence: Common Ground and Controversy* (2004).

Εν συντομία, το EQ-i περιέχει 133 στοιχεία με τη μορφή σύντομων προτάσεων και χρησιμοποιεί μια κλίμακα απόκρισης 5 σημείων με μορφή απάντησης κειμένου που κυμαίνεται από "πολύ σπάνια ή όχι για μένα" (1) έως "πολύ συχνά ισχύει για μένα ή αλήθεια για μένα" (5). Μια λίστα με τα είδη του τεστ βρίσκεται στο τεχνικό εγχειρίδιο του οργάνου. Το EQ-i είναι κατάλληλο για άτομα ηλικίας 17 ετών και άνω και διαρκεί περίπου 40 λεπτά για να ολοκληρωθεί.

Οι απαντήσεις του ατόμου αποδίδουν μια συνολική βαθμολογία EQ και βαθμολογίες στις ακόλουθες 5 σύνθετες κλίμακες που περιλαμβάνουν 15 βαθμολογίες υποκλίμακας:

- Ενδοπροσωπική (που περιλαμβάνει αυτοεκτίμηση, συναισθηματική αυτοεπίγνωση, διεκδίκηση, ανεξαρτησία και αυτοπραγμάτωση).
- Διαπροσωπική (που περιλαμβάνει ενσυναίσθηση, κοινωνική νοημοσύνη/υπευθυνότητα και διαπροσωπικές σχέσεις).
- Διαχείριση άγχους (που περιλαμβάνει την αντοχή στο στρες και τον έλεγχο των παρορμήσεων).
- Προσαρμοστικότητα (που περιλαμβάνει δοκιμές πραγματικότητας, ευελιξία και επίλυση προβλημάτων).
- Γενική Διάθεση (που περιλαμβάνει Αισιοδοξία και Ευτυχία).

Οι βαθμολογίες ελέγχονται από υπολογιστή. Ταξινομούνται αυτόματα και μετατρέπονται σε τυπικές βαθμολογίες βάσει μέσου όρου 100 και τυπικής απόκλισης 15. Η κλίμακα θυμίζει τις βαθμολογίες IQ (Intelligence Quotient). Οι βαθμολογίες EQ που βρίσκονται στο μέσο όρο και υψηλότερα στο EQ-i υποδηλώνουν ότι ο ερωτώμενος είναι αποτελεσματικός στη συναισθηματική και κοινωνική λειτουργία.

Όσο υψηλότερη είναι η βαθμολογία, τόσο πιο θετική είναι η πρόβλεψη για αποτελεσματική λειτουργία στην κάλυψη καθημερινών απαιτήσεων και προκλήσεων. Από την άλλη πλευρά, οι χαμηλές βαθμολογίες EQ υποδηλώνουν αδυναμία αποτελεσματικότητας και πιθανή ύπαρξη συναισθηματικών, κοινωνικών και συμπεριφορικών προβλημάτων.

Το EQ-i κατασκευάστηκε αρχικά ως ένα πειραματικό όργανο σχεδιασμένο για να εξετάσει το εννοιολογικό μοντέλο συναισθηματικής και κοινωνικής λειτουργίας που αναπτύχθηκε από τον BarOn το 1988.

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την εφαρμογή ενός τέτοιου εργαλείου σε μεγάλα και διαφορετικά δείγματα πληθυσμού, αποκάλυψαν περισσότερα για τη συναισθηματικά και κοινωνικά ευφυή συμπεριφορά και για το υποκείμενο κατασκεύασμα της συναισθηματικής-κοινωνικής νοημοσύνης. Με βάση τα ευρήματα που προέκυψαν από την εφαρμογή του EQ-i σε ένα ευρύ φάσμα μελετών τις τελευταίες δύο δεκαετίες, η σύλληψη αυτής της κατασκευής αναμορφώνεται διαρκώς.

Η ανάπτυξη του μοντέλου Bar-On και της μέτρησης του ESI προχώρησε σε έξι βασικά στάδια σε μια περίοδο 17 ετών:

- 1) εντοπισμός και λογική ομαδοποίηση διαφόρων συναισθηματικών και κοινωνικών ικανοτήτων που πιστεύεται ότι επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα και την ψυχολογική ευεξία.
- 2) σαφής καθορισμός των επιμέρους βασικών ομάδων ικανοτήτων, δεξιοτήτων και διευκολύνσεων που διαπιστώθηκαν.
- 3) αρχική δημιουργία 1.000 ερωτήσεων με βάση την επαγγελματική εμπειρία του δημιουργού, ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και καταγραφή στοιχείων από έμπειρους επαγγελματίες υγείας που κλήθηκαν να δημιουργήσουν ερωτήσεις
- 4) προσδιορισμός της συμπερίληψης 15 βασικών κλιμάκων και 133 στοιχείων στη δημοσιευμένη έκδοση του οργάνου με βάση έναν συνδυασμό θεωρητικών εκτιμήσεων και στατιστικών ευρημάτων που προκύπτουν από την ανάλυση στοιχείων και την παραγοντική ανάλυση.
- 5) δοκιμή της τελικής έκδοσης του οργάνου σε 3.831 ενήλικες στη Βόρεια Αμερική το 1996.
- 6) συνέχιση της ρύθμισης και επικύρωσης του οργάνου σε όλους τους πολιτισμούς.

Το πρώτο κανονιστικό δείγμα του EQ-i περιελάμβανε άτομα από κάθε επαρχία του Καναδά και από όλες σχεδόν τις πολιτείες των ΗΠΑ. Η σύνθεση φύλου-ηλικίας του δείγματος περιελάμβανε 49% άνδρες και 51% γυναίκες από 16 έως 100 ετών, με μέση ηλικία τα 34,3 έτη. Το δείγμα ήταν 79% Λευκοί, 8% Ασιάτες Αμερικανοί, 7% Αφροαμερικανοί, 3% Ισπανικής καταγωγής Αμερικανοί και 1% Ιθαγενείς Αμερικανοί (Bar-On: 2016).

Ο μέσος συντελεστής προγνωστικής εγκυρότητας είναι 0,59, κάτι που υποδηλώνει ότι το μοντέλο Bar-On είναι πράγματι σε θέση να προβλέψει διάφορες πτυχές της ανθρώπινης απόδοσης. Τα κύρια ευρήματα που σχετίζονται με την προγνωστική ικανότητα αυτού του εννοιολογικού και ψυχομετρικού μοντέλου συνοψίζονται παρακάτω:

- 1) Η σχέση μεταξύ του μοντέλου Bar-On και της σωματικής υγείας. Τρεις μελέτες (Bar-On, 2004) υποδηλώνουν ότι υπάρχει μια μέτρια αλλά σημαντική σχέση μεταξύ της ESI και της σωματικής υγείας.
- 2) Η σχέση του μοντέλου Bar-On και της ψυχολογικής υγείας. Σε μία από τις πρώτες μελέτες που εξέτασαν τη σχέση μεταξύ ESI και ψυχολογικής υγείας, οι βαθμολογίες EQ-i 418 ψυχιατρικών ασθενών συγκρίθηκαν με αντίστοιχες ομάδες ελέγχου στην Αργεντινή, το Ισραήλ, τη Νότια Αφρική και τις Ηνωμένες Πολιτείες (Bar-On, 1997). Εκτός από τις σημαντικές διαφορές στη συνολική ESI, οι βαθμολογίες EQ-i αποκάλυψαν σημαντικές διαφορές στις περισσότερες κλίμακες μεταξύ των κλινικών δειγμάτων και των ομάδων ελέγχου.
- 3) Η σχέση μεταξύ του μοντέλου Bar-On και της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Εκτός από έναν αριθμό παλαιότερων μελετών που έχουν δείξει μια σημαντική σχέση μεταξύ ESI και κοινωνικής αλληλεπίδρασης, μια πρόσφατη εξέταση παλαιότερων δεδομένων ρίχνει νέο φως στη φύση αυτής της σχέσης.
- 4) Η σχέση μεταξύ του μοντέλου Bar-On και της απόδοσης στο σχολείο. Σε αντίθεση με παλαιότερες μελέτες που δεν αναδείκνυαν κάποια σχέση μεταξύ της μέτρησης και

της σχολικής επίδοσης, σύγχρονες μελέτες δείχνουν ξεκάθαρα ότι υπάρχει μια τέτοια σχέση. Επιπλέον, αυτά τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν ότι το μοντέλο Bar-On είναι ικανό να προσδιορίσει και να προβλέψει ποιος θα έχει καλή απόδοση στο σχολείο και ποιος όχι. Η συγκεκριμένη περίπτωση, πρόκειται να εξεταστεί εκτενέστερα στην εμπειρική έρευνα που θα παρουσιαστεί στο δεύτερο μέρος της εργασίας.

Κεφάλαιο Β΄: Η συναισθηματική νοημοσύνη στην εκπαίδευση

Β.1 Η σχέση συναισθηματικής νοημοσύνης και θετικών αποτελεσμάτων μάθησης

Ένας σημαντικός παράγοντας της μαθησιακής επιτυχίας των παιδιών είναι η σχολική επίδοση και η κοινωνική προσαρμογή τους, τόσο στη σχολική τάξη όσο και εκτός αυτής. Ωστόσο, η σχέση μεταξύ σχολικής επίδοσης και συναισθηματικής νοημοσύνης άρχισε να ερευνάται αργά, μόλις κατά τη δεκαετία του 1990. Από τότε, πραγματοποιήθηκε πλήθος ερευνών, που αναδεικνύουν πως η συναισθηματική νοημοσύνη σχετίζεται με τη σχολική επίδοση και την κοινωνική επιτυχία.

Σύμφωνα με τα ευρήματα μεγάλου αριθμού ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί στο συγκεκριμένο τομέα, οι περισσότερες εκ των οποίων βασίστηκαν σε αυτο-αναφορές, η συναισθηματική νοημοσύνη αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στην κοινωνική ζωή ενός ατόμου, συμβάλλοντας στην ομαλή κοινωνική προσαρμογή του, την εκδήλωση αλτρουισμού και την ανάπτυξη ηγετικών ικανοτήτων.

Επιπροσθέτως, έρευνες απέδειξαν ότι η υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη συνάδει με υψηλή ενσυναίσθηση, ανεπτυγμένες κοινωνικές δεξιότητες, περιορισμένες αρνητικές αλληλεπιδράσεις με άλλους μαθητές, την διαμόρφωση υψηλής ποιότητας σχέσεων, λιγότερες συγκρούσεις και χαμηλότερο ανταγωνισμό μεταξύ των συνομηλίκων. Ακόμη, συνδέεται με χαμηλές πιθανότητες εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς και εξάρτησης από ναρκωτικές ουσίες.

Ακόμα, σε σχέση με την επίδοση των μαθητών διαπιστώθηκε ερευνητικά ότι η συναισθηματική νοημοσύνη σχετίζεται με τη βαθμολογία των μαθητών. Ανάλογη σχέση δεν

φαίνεται να υφίσταται και με την επίδοση των φοιτητών. Όπως προκύπτει, όσο η ηλικία του ατόμου μεγαλώνει, τόσο λιγότερο η επίδοσή του επηρεάζεται από την συναισθηματική νοημοσύνη. Σε κάθε περίπτωση, τα ερευνητικά δεδομένα που διατίθενται σε σχέση με το θέμα που εξετάζεται, είναι λίγα και συχνά έχουν αντικρουόμενα αποτελέσματα. Οι Extremera και Fernández-Berrocal απέδειξαν ερευνητικά ότι η συναισθηματική σταθερότητα επηρεάζει θετικά τη σχολική επίδοση των μαθητών και τη συναισθηματική νοημοσύνη τους. Αντίθετα, οι Newsome, Day και Catano απέδειξαν μέσω έρευνας ότι σχέση ανάμεσα στη συναισθηματική νοημοσύνη και την επίδοση σπουδαστών δεν υφίσταται. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στις δύο προαναφερθείσες έρευνες χρησιμοποιήθηκε διαφορετικό εργαλείο μέτρησης της συναισθηματικής νοημοσύνης.

Η έρευνα των Petrides, Frederickson και Furnham που είχε ως δείγμα Βρετανούς εφήβους και στόχευε επίσης στη διερεύνηση της συναισθηματικής νοημοσύνης σε σχέση με τη σχολική επίδοση και την αποκλίνουσα συμπεριφορά στο σχολικό περιβάλλον, έδειξε ότι στις πιο ευάλωτες ομάδες (έφηβοι με μαθησιακές δυσκολίες ή χαμηλό IQ) η ΣΝ θα μπορούσε να λειτουργήσει ως συντονιστής των επιδράσεων των γνωστικών δεξιοτήτων στην ακαδημαϊκή επίδοση, ενισχύοντας την.

Η έρευνα των Reiff, Hatzes, Bramel και Gibbon που πραγματοποιήθηκε σε φοιτητές, ανέδειξε ότι οι φοιτητές με μαθησιακές δυσκολίες είχαν χαμηλότερη συναισθηματική νοημοσύνη από τους φοιτητές χωρίς μαθησιακές δυσκολίες. Το προαναφερθέν εύρημα επέτρεψε στους Petrides, Frederickson και Furnham να διατυπώσουν την υπόθεση ότι τα ευάλωτα άτομα, τα οποία αισθάνονται μειονεκτικά έχουν πιο πολλές πιθανότητες να βιώσουν άγχος και δυσκολίες στο συναισθηματικό τομέα κατά τη διεξαγωγή των σπουδών τους. Η έρευνα τους, ανέδειξε ότι η συναισθηματική νοημοσύνη σχετίζεται με την επίδοση των μαθητών αποκλειστικά στα γλωσσικά μαθήματα, γεγονός που ισχύει και για το δείκτη μέτρησης ευφυίας.

Η συναισθηματική νοημοσύνη, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, δεν σχετίζεται με την μαθησιακή επίδοση στα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες. Συνεπώς, η συναισθηματική νοημοσύνη επηρεάζει με διαφορετικό τρόπο τους επιμέρους ακαδημαϊκούς τομείς, γεγονός που πρέπει να ληφθεί υπόψιν σε μελλοντικές έρευνες στο συγκεκριμένο αυτό πεδίο. Συμπερασματικά, προκύπτει ότι οι μαθητές που έχουν υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη μπορούν να διαχειριστούν καλύτερα το άγχος τους και να αναπτύξουν ευρύτερα κοινωνικά

υποστηρικτικά δίκτυα, με συνέπεια να μειώνεται η αρνητική επίδραση της πίεσης που τους δημιουργεί η προσπάθεια επίτευξης υψηλών ακαδημαϊκών επιδόσεων, φέρνοντας ως αποτέλεσμα την βελτίωση της σχολικής επίδοσής τους, η οποία αποτυπώνεται με την αύξηση της βαθμολογίας τους.

Τα χαρακτηριστικά των μαθητών με χαμηλή συναισθηματική νοημοσύνη περιλαμβάνουν την ανικανότητα αποτελεσματικής αντιμετώπισης της ψυχολογικής πίεσης, χαμηλές ικανότητες κοινωνικοποίησης και χαμηλές δεξιότητες στη ρύθμιση των συναισθημάτων.

Οι μαθητές αυτοί, εξ αιτίας των ανωτέρω χαρακτηριστικών τους, τείνουν να έχουν σημαντικά χαμηλότερες σχολικές επιδόσεις. Συνεπώς, για τους μαθητές με χαμηλή επίδοση, η ενίσχυση της συναισθηματικής νοημοσύνης μπορεί να επιδράσει προς τη βελτίωση της επίδοσης, καθώς βοηθά τους μαθητές να αντιμετωπίσουν το άγχος τους. Η έρευνα, αν και αρκετά επιφυλακτικά, κλίνει προς τη διαπίστωση ότι η συναισθηματική νοημοσύνη επηρεάζει σημαντικά την επίδοση των μαθητών, ενώ η σχέση αυτή είναι ισχυρότερη στα μαθήματα Γλώσσας και Ιστορίας αλλά και σε μαθητές μικρότερης ηλικίας (Αλεξανδράτου, 2014).

B.2 Η αξιοποίηση των εργαλείων μέτρησης συναισθηματικής νοημοσύνης στην τάξη

Τα τρία επικρατέστερα μοντέλα, τα οποία είναι αποδεκτά από την επιστημονική έρευνα αποτελούν το μοντέλο Mayer – Salovey, το μοντέλο Goleman και το μοντέλο Bar-On (Αλεξανδράτου, 2014). Τα μοντέλα αυτά είναι δυνατόν να αξιοποιηθούν στη μάθηση, με στόχο την καταγραφή των προσωπικών αποτελεσμάτων των μαθητών. Αν και πλήθος ερευνών έχει πραγματοποιηθεί στην συγκεκριμένη κατεύθυνση, τα μοντέλα μέτρησης συναισθηματικής νοημοσύνης δεν αξιοποιούνται στην διδακτική πρακτική.

Η αξιοποίηση τους θα επέτρεπε τη διερεύνηση των αναγκών των μαθητών και την εφαρμογή κατάλληλων παρεμβάσεων με στόχο την ενίσχυση της συναισθηματικής νοημοσύνης των μαθητών, η οποία θα επέτρεπε τόσο τη βελτίωση της επίδοσης τους, όσο και την καλύτερη κοινωνική προσαρμογή τους.

Επιπρόσθετα, με τον τρόπο αυτό, θα ήταν πιο εύκολο να ενισχυθεί το θετικό κλίμα εντός της τάξης, καθώς τα άτομα με αυξημένη συναισθηματική νοημοσύνη μπορούν να αναπτύξουν καλύτερες διαπροσωπικές σχέσεις.

Αν και η σχέση ανάμεσα στην συναισθηματική νοημοσύνη και την επίδοση δεν είναι απόλυτα επιβεβαιωμένη από την έρευνα, σε κάθε περίπτωση η ενίσχυση της συναισθηματικής νοημοσύνης των μαθητών είναι αποδεδειγμένα ευεργετική για την ψυχική υγεία τους, την ένταξη τους στην κοινωνία και την μελλοντική επαγγελματική επιτυχία τους (Τριλιβά-Παύλου, 2014).

Συμπεράσματα Βιβλιογραφικής Ανασκόπησης

Όπως προκύπτει από την παραπάνω βιβλιογραφική ανασκόπηση, η συναισθηματική νοημοσύνη αποτελεί έναν όρο που έχει αναδυθεί εδώ και δεκαετίες και η σημασία της για την επιτυχία και την ευτυχία του ατόμου είναι πλέον ευρέως αποδεκτή από τους ερευνητές. Για την μέτρηση της συναισθηματικής νοημοσύνης έχουν αξιοποιηθεί πολλά μοντέλα, ανάμεσα στα οποία τα τρία γνωστότερα και κοινώς αποδεκτά αποτελούν τα ακόλουθα: το μοντέλο Mayer – Salovey, το μοντέλο Goleman και το μοντέλο Bar-On (Αλεξανδράτου, 2014).

Η σχέση ανάμεσα στη συναισθηματική νοημοσύνη και την σχολική επίδοση έχει ερευνηθεί αρκετά, με αντικρουόμενα αποτελέσματα. Αν και με επιφυλάξεις η έρευνα κλίνει προς τη διαπίστωση ότι η συναισθηματική νοημοσύνη μπορεί να επιδράσει σημαντικά στην επίδοση των μαθητών, ενώ η σχέση αυτή είναι ισχυρότερη στα μαθήματα Γλώσσας και Ιστορίας. Ακόμη, η σχέση ηλικίας και επίδρασης της συναισθηματικής νοημοσύνης στην βαθμολογία, φαίνεται πως είναι αντιστρόφως ανάλογη.

Μέρος Β': Εμπειρική Έρευνα

Σκοπός της έρευνας

Κύριος σκοπός της έρευνας ήταν να διερευνηθεί αν και σε ποιο βαθμό, το επίπεδο της Κοινωνικής-Συναισθηματικής Νοημοσύνης των παιδιών, έχει επίδραση στην μαθητική τους επίδοση. Πιο αναλυτικά, πραγματοποιείται προσπάθεια προσέγγισης της σχέσης μεταξύ Ενδοπροσωπικότητας, Ενσυναίσθησης, Κοινωνικής υπευθυνότητας, Προσαρμοστικότητας, Ελέγχου του άγχους και της Γενικής Διάθεσης, (χαρακτηριστικά τα οποία αποτελούν παράγοντες της Συναισθηματικής Νοημοσύνης και μετρήθηκαν μέσω των απαντήσεων που έδωσαν τα παιδιά στο ερωτηματολόγιο που τους δόθηκε), με την επίδοσή τους στα μαθήματα, όπως αυτή τεκμαίνεται από τον μέσο όρο των βαθμολογιών που έλαβαν στο σύνολο των, βάσει του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου, υποχρεωτικά διδασκόμενων μαθημάτων στην βαθμίδα που ανήκουν, κατά τα τρία τρίμηνα του σχολικού έτους 2020-2021.

Δείγμα

Στην έρευνα συμμετείχαν και οι 23 μαθητές της Ε' τάξης του 4^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κω, το σχολικό έτος 2020-2021. Όλα τα παιδιά είχαν την ίδια ηλικία, καθώς όλα είχαν γεννηθεί εντός του έτους 2010.

Μεθοδολογική προσέγγιση

Η παρούσα έρευνα είναι ποσοτική. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκε έρευνα επισκόπησης καθώς ο στόχος ήταν να εξεταστούν επικρατούσες στάσεις, αντιλήψεις και πρακτικές στον τομέα της διαχείρισης συναισθημάτων και καταστάσεων. Επομένως το ερωτηματολόγιο ήταν το ενδεδειγμένο ερευνητικό εργαλείο καθώς επιτρέπει την διεξαγωγή συγκρίσεων μεταξύ των απαντήσεων των συμμετεχόντων στην έρευνα. Επιπροσθέτως, το ερωτηματολόγιο είναι εύκολο

να διανεμηθεί, προσφέρει ταχύτητα συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων και την στατιστική τους ανάλυση.

Όργανα μέτρησης

Το ερωτηματολόγιο το οποίο χρησιμοποιήθηκε είναι το προσαρμοσμένο στην Ελληνική γλώσσα «Emotional Quotient Inventory: Youth Version (EQ-I:YV, Bar-On & Parker, 2000)», το οποίο μετράει την κοινωνική-συναισθηματική νοημοσύνη παιδιών και εφήβων και τυγχάνει ευρείας αποδοχής στη σύγχρονη βιβλιογραφία σε θέματα συναισθηματικής νοημοσύνης.

Το ερωτηματολόγιο περιέχει ερωτήσεις οι οποίες είναι κλειστού τύπου. Οι ερωτήσεις κλειστού τύπου θα μπορούσε να αναφερθεί πως είναι ιδιαίτερα χρήσιμες καθώς συμβάλλουν στην εύκολη και γρήγορη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Οι ερωτώμενοι επιλέγουν ανάμεσα σε συγκεκριμένες απαντήσεις αυτή που τους αντιπροσωπεύει και με αυτό τον τρόπο εκφράζουν τις απόψεις τους. Αξίζει να σημειωθεί πως οι κλειστού τύπου ερωτήσεις βοηθούν στο σκέλος της έρευνας που άπτεται της κωδικοποίησης και ανάλυσης των δεδομένων. Τέλος, το ερωτηματολόγιο διακρίνεται για την ανωνυμία του. Οι μαθητές κλήθηκαν να καταγράψουν στο ερωτηματολόγιο μόνο την ημερομηνία γέννησης και το φύλο τους και όχι το ονοματεπώνυμό τους και με βάση αυτά τα δύο φίλτρα αντλήθηκαν από το πληροφοριακό σύστημα Myschool της σχολικής μονάδας οι βαθμολογίες των μαθητών, αποκλείοντας έτσι την σύνδεση συγκεκριμένου παιδιού με τις απαντήσεις που έδωσε, εξασφαλίζοντας την ανωνυμία και την προστασία των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων.

Στο ερωτηματολόγιο συμπεριλαμβάνονται 34 ερωτήσεις που αξιολογούν 6 επιμέρους παράγοντες της συναισθηματικής νοημοσύνης:

- Την Ενδοπροσωπικότητα (Intrapersonal Intelligence)
- Την Ενσυναίσθηση (Empathy)
- Την Κοινωνική υπευθυνότητα (Social Responsibility)
- Την Προσαρμοστικότητα (Adaptability)
- Τον Έλεγχο του Άγχους (Stress management)
- Την Γενική Διάθεση (General mood)

Οι μαθητές απαντούσαν σε τετράβαθμη κλίμακα τύπου Likert της μορφής:

4 = πολύ συχνά αληθινό για μένα

3 = συχνά αληθινό για μένα

2 = σπάνια αληθινό για μένα

1 = πολύ σπάνια αληθινό για μένα

Στην συνέχεια συλλέχθηκαν για όλους τους μαθητές οι βαθμοί τριμήνων σε κάθε μάθημα και εξήχθησαν οι μέσοι όροι.

Διαδικασία

Τα ερωτηματολόγια απαντήθηκαν από τους μαθητές μέσα στην σχολική αίθουσα, σε ώρα μαθήματος, παρουσία του συγγραφέα αυτής της εργασίας, ο οποίος έδινε τις απαραίτητες διευκρινήσεις όταν χρειαζόταν. Η διαδικασία διεξήχθη στο μέσο της σχολικής χρονιάς 2020-2021 και συγκεκριμένα την πρώτη εβδομάδα του Μαρτίου του 2021. Όλες οι σχετικές άδειες για την έρευνα από τους γονείς/κηδεμόνες των παιδιών και τον διευθυντή του σχολείου είχαν προηγουμένως εξασφαλιστεί. Οι μαθητές ενημερώθηκαν εξ αρχής ότι το ερωτηματολόγιο ήταν ανώνυμο και προαιρετικό. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στην έρευνα συμμετείχε το σύνολο των μαθητών της τάξης.

Στατιστική διαδικασία

Στην περιγραφική στατιστική χρησιμοποιήθηκε η βαθμολογία των παιδιών σε όλα τα μαθήματα που περιλαμβάνει το αναλυτικό πρόγραμμα της Ε΄ τάξης και για το σύνολο των τριμήνων του σχολικού έτους. Στην συνέχεια εξήχθη ο μέσος όρος κάθε μαθήματος. Παράλληλα για το ερωτηματολόγιο της συναισθηματικής νοημοσύνης χρησιμοποιήθηκαν οι μέσοι όροι καθώς και οι τυπικές αποκλίσεις των δηλώσεων. Για τη διερεύνηση της αξιοπιστίας και την εσωτερική συνοχή των ερωτηματολογίων έγινε χρήση του συντελεστή Cronbach (Reliability Analysis). Τέλος στην επαγωγική στατιστική, για να διερευνηθούν οι σχέσεις μεταξύ των βαθμών στα μαθήματα και των παραγόντων συναισθηματικής νοημοσύνης, χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής συσχέτισης κατά Pearson.

Αποτελέσματα

Περιγραφική στατιστική

Στην έρευνα συμμετείχαν κατά 43,48% αγόρια και 56,52% κορίτσια ενώ η ηλικία όλων των παιδιών ήταν περίπου η ίδια, καθώς όλα είχαν γεννηθεί το έτος 2010 και επομένως διένυαν το 11^ο έτος της ηλικίας τους.

Διάγραμμα 2.1

Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται τα περιγραφικά στοιχεία των βαθμών των αγοριών και των κοριτσιών. Αξίζει να σημειωθεί πως τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια τα πήγαν καλύτερα στα μαθήματα: Φυσική Αγωγή, Εικαστικά, Μουσική, Τεχνολογίες της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.) με βαθμό 10 και τυπική απόκλιση 0, δηλαδή δεν υπάρχουν διαφορετικές

τιμές παρά όλοι οι βαθμοί είναι ίσοι με το 10. Οι χαμηλότεροι μέσοι όροι και στα δυο φύλα φάνηκαν να είναι στο μάθημα των μαθηματικών καθώς τα αγόρια είχαν Μ.Ο. 8,8 (Τ.Α.=0,63) ενώ τα κορίτσια Μ.Ο. 9,23(Τ.Α.=0,73). Κατ' ουσίαν δεν πρόκειται για χαμηλούς βαθμούς, αλλά είναι χαμηλότεροι σε σύγκριση με αυτούς στα υπόλοιπα μαθήματα.

Πίνακας 2.1

	ΑΓΟΡΙΑ		ΚΟΡΙΤΣΙΑ		ΣΥΝΟΛΙΚΑ	
	ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
Θρησκευτικά	9,90	0,32	10,00	0,00	9,96	0,21
Γλώσσα	8,80	0,63	9,54	0,78	9,22	0,80
Μαθηματικά	8,80	0,63	9,23	0,73	9,04	0,71
Ιστορία	8,90	0,57	9,54	0,66	9,26	0,69
Γεωγραφία	8,90	0,74	9,62	0,65	9,30	0,76
Φυσικά	9,40	0,52	9,62	0,65	9,52	0,59
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή	9,40	0,52	9,62	0,65	9,52	0,59
Φυσική Αγωγή	10,00	0,00	10,00	0,00	10,00	0,00
Εικαστικά	10,00	0,00	10,00	0,00	10,00	0,00
Μουσική	10,00	0,00	10,00	0,00	10,00	0,00
Τεχνολογίες της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.)	10,00	0,00	10,00	0,00	10,00	0,00

Στον πίνακα 2.2 αποτυπώνονται οι μέσοι όροι κάθε δήλωσης του ερωτηματολογίου τόσο για το σύνολο του δείγματος όσο και για τα αγόρια και τα κορίτσια ξεχωριστά. Θα πρέπει να σημειωθεί πως κάθε δήλωση λαμβάνει τιμή από 1 έως 4. Στο ερωτηματολόγιο έχει πραγματοποιηθεί η εξής κωδικοποίηση:

1=Πολύ σπάνια αληθινό για μένα

2=Σπάνια αληθινό για μένα

3=Συχνά αληθινό για μένα

4=Πολύ συχνά αληθινό για μένα

Τιμές κοντά στο 2,5 δεχόμαστε ότι σηματοδοτούν το «ούτε σπάνια αλλά ούτε και συχνά», ενώ τιμές κοντά στο 3,5 είναι το «αρκετά συχνά».

Αρχικά τα αγόρια δήλωσαν πως αρκετά συχνά είναι χαρούμενα (μέσος όρος=3,40 τυπική απόκλιση=0,97), προσπαθούν αρκετά συχνά να απαντούν στις δύσκολες ερωτήσεις με διαφορετικούς τρόπους (μέσος όρος=3,40 τυπική απόκλιση=0,70) ενώ τέλος νοιώθουν πολλές φορές ευτυχισμένα (μέσος όρος=3,40 τυπική απόκλιση=0,84). Αξίζει να σημειωθεί ότι τα αγόρια πολύ σπάνια (μέσος όρος=2 τυπική απόκλιση=1,05) αποκαλύπτουν τα βαθύτερα συναισθήματά τους.

Από την άλλη μεριά τα κορίτσια δήλωσαν πως αρκετά συχνά χαμογελούν στην ζωή τους (μέσος όρος=3,65 τυπική απόκλιση=0,71), χαίρονται πολύ στην ζωή τους (μέσος όρος=3,61 τυπική απόκλιση=0,84) ενώ σπάνια μαλώνουν με τους συμμαθητές τους (μέσος όρος=2,17 τυπική απόκλιση=0,78) και σπάνια αποκαλύπτουν (όπως συμβαίνει και με τα αγόρια) τα συναισθήματά τους (μέσος όρος=2,17 τυπική απόκλιση=1,05).

Πίνακας 2.2

	<u>ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ</u>	<u>ΑΓΟΡΙΑ</u>		<u>ΚΟΡΙΤΣΙΑ</u>		<u>ΣΥΝΟΛΙΚΑ</u>	
		ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
1	ΕΙΜΑΙ ΧΑΡΟΥΜΕΝΟΣ	3,40	0,97	3,69	0,48	3,57	0,73
2	ΕΙΜΑΙ ΚΑΛΟΣ/Η ΣΤΟ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΩ ΠΩΣ ΑΙΣΘΑΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ	2,80	0,79	3,38	0,77	3,13	0,81
3	ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΚΡΑΤΩ ΤΗΝ ΨΥΧΡΑΙΜΙΑ ΜΟΥ ΟΤΑΝ ΣΥΓΧΥΖΟΜΑΙ	2,50	1,08	3,15	0,90	2,87	1,01
4	ΠΡΟΣΠΑΘΩ ΝΑ ΑΠΑΝΤΩ ΣΤΙΣ ΔΥΣΚΟΛΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΜΕ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ	3,40	0,70	3,23	0,60	3,30	0,63
5	ΜΟΥ ΕΙΝΑΙ ΕΥΚΟΛΟ ΝΑ ΜΙΛΩ ΣΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΩΣ ΑΙΘΑΝΟΜΑΙ	2,60	1,17	2,62	1,04	2,61	1,08
6	ΜΕ ΝΟΙΑΖΕΙ ΤΙ ΣΥΜΒΑΙΝΕΙ ΣΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ	3,00	1,15	3,92	0,28	3,52	0,90
7	ΕΙΜΑΙ ΕΥΤΥΧΙΣΜΕΝΟΣ/Η	3,40	0,84	3,85	0,38	3,65	0,65
8	ΜΑΛΩΝΩ ΕΥΚΟΛΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ	2,40	1,26	2,00	1,00	2,17	1,11
9	ΕΙΜΑΙ ΙΚΑΝΟΣ/Η ΝΑ ΣΕΒΟΜΑΙ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ	2,90	0,88	3,69	0,48	3,35	0,78
10	ΕΥΚΟΛΑ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΣΥΖΗΤΩ ΓΙΑ ΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΟΥ	2,40	1,17	2,46	0,88	2,43	0,99
11	ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΒΡΙΣΚΩ ΚΑΛΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΔΥΣΚΟΛΕΣ	2,60	1,07	3,00	0,82	2,83	0,94

	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ						
12	ΧΑΜΟΓΕΛΩ ΠΟΛΥ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΟΥ	3,30	0,95	3,92	0,28	3,65	0,71
13	ΣΥΝΗΘΩΣ ΞΕΡΩ ΠΩΣ ΑΙΣΘΑΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ	2,60	1,17	3,08	0,76	2,87	0,97
14	ΕΙΜΑΙ ΝΕΥΡΙΚΟΣ/Η	2,20	1,03	2,46	1,13	2,35	1,07
15	ΌΤΑΝ ΤΟ ΧΡΕΙΑΖΟΜΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΩ ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΘΥΤΕΡΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΟΥ	2,00	1,05	2,31	1,11	2,17	1,07
16	ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΜΟΥ ΠΑΝΕ ΚΑΛΑ	3,30	0,48	3,31	0,63	3,30	0,56
17	ΠΡΟΣΠΑΘΩ ΝΑ ΜΝ ΠΛΗΓΩΝΩ ΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ	3,00	0,94	3,15	1,28	3,09	1,12
18	ΜΠΟΡΩ ΒΑ ΒΡΙΣΚΩ ΠΟΛΛΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ ΝΑ ΑΠΑΝΤΩ ΣΕ ΜΙΑ ΔΥΣΚΟΛΗ ΕΡΩΤΗΣΗ ΌΤΑΝ ΤΟ ΘΕΛΩ	2,90	0,74	3,23	0,60	3,09	0,67
19	ΘΥΜΩΝΩ ΕΥΚΟΛΑ	2,80	1,40	2,85	1,07	2,83	1,19
20	ΞΕΡΩ ΠΩΣ ΝΑ ΠΕΡΝΑΩ ΚΑΛΑ	3,30	0,95	3,77	0,60	3,57	0,79
21	ΕΥΚΟΛΑ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΠΕΡΙΓΡΑΨΩ ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΟΥ	2,60	1,07	2,62	1,04	2,61	1,03
22	ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΠΩ ΠΟΤΕ ΕΝΑΣ ΣΤΕΝΟΣ ΜΟΥ ΦΙΛΟΣ ΕΙΝΑΙ ΔΥΣΤΥΧΙΣΜΕΝΟΣ	2,30	1,06	3,46	0,88	2,96	1,11
23	ΜΟΥ ΑΡΕΣΕΙ ΝΑ ΚΑΝΩ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ	3,20	1,03	3,62	0,77	3,43	0,90
24	ΌΤΑΝ ΑΠΑΝΤΩ ΔΥΣΚΟΛΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣΠΑΘΩ ΝΑ	2,60	1,07	3,54	0,66	3,13	0,97

	ΣΚΕΦΤΩ ΠΟΛΛΕΣ ΛΥΣΕΙΣ						
25	ΑΝΑΣΤΑΤΩΝΟΜΑΙ ΕΥΚΟΛΑ	2,30	1,06	2,69	0,85	2,52	0,95
26	ΧΑΙΡΟΜΑΙ ΠΟΛΥ ΤΗ ΖΩΗ ΜΟΥ	3,20	1,14	3,92	0,28	3,61	0,84
27	ΜΟΥ ΕΙΝΑΙ ΕΥΚΟΛΟ ΝΑ ΛΕΩ ΣΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ ΠΩΣ ΑΙΘΑΝΟΜΑΙ	2,60	1,17	2,54	0,88	2,57	0,99
28	ΕΙΜΑΙ ΚΑΛΟΣ/Η ΣΤΗΝ ΕΠΙΛΥΣΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ	2,70	1,06	2,92	0,64	2,83	0,83
29	ΑΙΣΘΑΝΟΜΑΙ ΑΣΧΗΜΑ ΌΤΑΝ ΠΛΗΓΩΝΟΝΤΑΙ ΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ	2,60	0,97	3,92	0,28	3,35	0,93
30	ΞΕΡΩ ΠΟΤΕ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΕΙΝΑΙ ΑΝΑΣΤΑΤΩΜΕΝΟΙ ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΑΝ ΔΕΝ ΛΕΝΕ ΤΙΠΟΤΑ	2,80	1,03	3,38	0,65	3,13	0,87
31	ΌΤΑΝ ΘΥΜΩΝΩ ΕΝΕΡΓΩ ΧΩΡΙΣ ΝΑ ΣΚΕΦΤΟΜΑΙ	2,00	0,82	2,54	0,88	2,30	0,88
32	ΑΙΣΘΑΝΟΜΑΙ ΚΑΛΑ ΜΕ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΜΟΥ	3,20	1,03	3,85	0,38	3,57	0,79
33	ΔΕΝ ΕΧΩ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΝΑ ΜΙΛΩ ΣΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ ΓΙΑ ΤΑ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΟΥ	2,70	1,25	2,54	0,88	2,61	1,03
34	ΑΚΟΜΑ ΚΙ ΑΝ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΙΝΑΙ ΔΥΣΚΟΛΑ ΨΑΧΝΩ ΓΙΑ ΛΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΕΝ ΤΑ ΠΑΡΑΤΑΩ	3,30	0,82	3,85	0,38	3,61	0,66

Κατασκευή κλιμάκων

Στην συνέχεια κατασκευάστηκαν οι δείκτες των παραγόντων συναισθηματικής νοημοσύνης που απασχολούν την έρευνα εξάγοντας τους μέσους όρους των απαντήσεων στις ανάλογες ερωτήσεις ως εξής:

1) Ενδοπροσωπικότητα(Intrapersonal Intelligence) Μ.Ο. των ερωτήσεων: 5,10,15,21,27,33

2) Διαπροσωπικότητα (Interpersonal Intelligence) Ο παράγοντας αυτός περιλαμβάνει:

A) Ενσυναίσθηση (Empathy) Μ.Ο. των ερωτήσεων : 2,13,22,30

B) Κοινωνική υπευθυνότητα (Social responsibility) Μ.Ο. των ερωτήσεων: 6,9,17,23,2

3) Την Προσαρμοστικότητα (Adaptability) Μ.Ο. των ερωτήσεων: 4,11,18,24,28,34

4) Τον Έλεγχο του άγχους (Stress management) Μ.Ο. των ερωτήσεων 3,8,14,19,25,31

5) Την Γενική Διάθεση (General mood) Μ.Ο. των ερωτήσεων : 1,7,12,16,20,26,32

Στον πίνακα 2.3 φαίνονται οι δείκτες Cronbach Alpha που αντικατοπτρίζουν την αξιοπιστία και την συνέπεια της ομαδοποίησης των δηλώσεων για κάθε παράγοντα, καθώς και οι μέσοι όροι των δηλώσεων για κάθε ένα από αυτούς τους παράγοντες. Αξίζει να σημειωθεί πως ο δείκτης είναι υψηλά αξιόπιστος για ordinal μεταβλητές, όπως αυτές τις κλίμακας Likert που χρησιμοποιούμε στην έρευνα όταν η τιμή του Cronbach alpha είναι άνω του 0,60. Παρατηρείται πως όλοι οι δείκτες είναι άνω του 0,60 συνεπώς υπάρχει υψηλή αξιοπιστία των δεικτών και καλή εσωτερική συνοχή.

Η Ενδοπροσωπικότητα των μαθητών φάνηκε να έχει μέσο όρο 2,5 με τυπική απόκλιση ίση με 0,9. Η Ενσυναίσθηση των μαθητών ήταν στο 3,02 με τυπική απόκλιση ίση με 0,73 , η Κοινωνική υπευθυνότητα είχε μέσο όρο 3,35 με τυπική απόκλιση 0,57, η Προσαρμοστικότητα 3,13 με τυπική απόκλιση ίση με 0,49, τα επίπεδα Ελέγχου άγχους είχαν μέσο όρο 2,51 με τυπική απόκλιση ίση με 0,61 ενώ τέλος η Γενική διάθεση είχε μέσο όρο 3,56 με τυπική απόκλιση ίση με 0,50. Στην έρευνα θεωρείται πως τα μέτρια επίπεδα για την υπό χρήση κλίμακα εκφράζονται από σκορ κοντά στο 3. Συνεπώς παρατηρείται πως στους περισσότερους παράγοντες σημειώνονται μέτρια επίπεδα εκτός από την Ενδοπροσωπικότητα και τον Έλεγχο του άγχους που βρίσκονται σε χαμηλότερα επίπεδα . Επιπρόσθετα φάνηκε πως η γενικότερη διάθεση είναι στο υψηλότερο επίπεδο.

Πίνακας 2.3

ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση	Cronbach alpha
Ενδοπροσωπικότητα	2,50	0,90	0,93
Ενσυναίσθηση	3,02	0,73	0,77
Κοινωνική υπευθυνότητα	3,35	0,57	0,60
Προσαρμοστικότητα	3,13	0,49	0,66
Έλεγχος του άγχους	2,51	0,61	0,62
Γενική Διάθεση	3,56	0,50	0,81

Επαγωγική Στατιστική

Στο δεύτερο μέρος της ερευνητικής εργασίας θα διερευνηθούν οι σχέσεις που έχουν οι προαναφερθέντες δείκτες με τον μέσο όρο βαθμών κάθε μαθήματος των παιδιών. Θα χρησιμοποιηθεί ο γραμμικός συντελεστής συσχέτισης κατά Pearson. Ο συντελεστής κυμαίνεται από -1 έως +1 . Τιμές κάτω του μηδενός σηματοδοτούν αρνητική συσχέτιση μεταξύ δυο ποσοτικών μεταβλητών ενώ τιμές άνω του μηδενός αναδεικνύει θετικές συσχετίσεις.

Στον ακόλουθο πίνακα εμφανίζονται οι συσχετίσεις από τις τιμές Pearson correlation. Αρχικά για κάθε συσχέτιση πραγματοποιείται ο έλεγχος:

H₀: δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση

H₁: υπάρχει στατιστικά σημαντικά συσχέτιση

Απορρίπτεται η H₀ αν sig<0.05

Στον πίνακα 2.4 φαίνονται οι στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις οι οποίες είναι επισημασμένες με κόκκινο χρώμα και αστερίσκο, οι οποίες έχουν sig<0.05. Η έρευνα ανέδειξε πως υπάρχει μια στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ Κοινωνικής υπευθυνότητας και μαθήματος θρησκευτικών. Πιο αναλυτικά, τα άτομα με τα υψηλότερα επίπεδα Κοινωνικής υπευθυνότητας πέτυχαν τους υψηλότερους βαθμούς στο μάθημα των θρησκευτικών (r=0,51). Επίσης η έρευνα ανέδειξε πως άτομα με υψηλά επίπεδα ενσυναίσθησης, επέδειξαν υψηλότερους μέσους όρους στο μάθημα της γεωγραφίας(r=0,45). Συνολικά οι βαθμοί των υπολοίπων μαθημάτων δεν φάνηκαν να επηρεάζονται από κάποιον δείκτη καθώς τα αντίστοιχα sig είναι μεγαλύτερα από 0,05 και για να είναι στατιστικά σημαντικό το p-value ώστε να αποδεχόμαστε την ύπαρξη σχέσης ανάμεσα σε δύο μεταβλητές, αυτό πρέπει να είναι μικρότερο από 0,05.

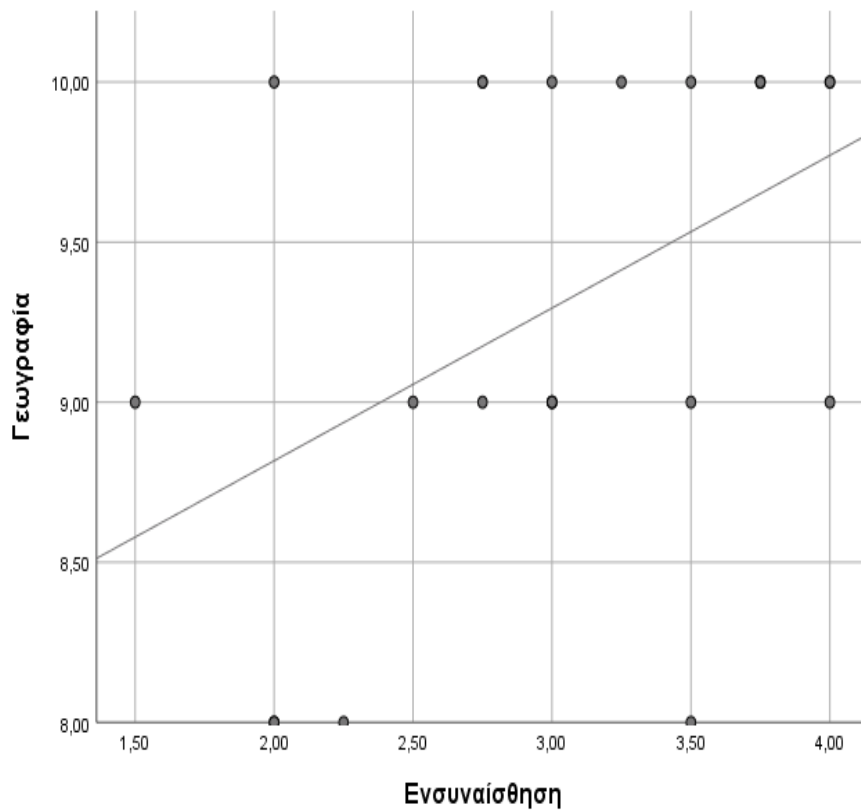
Πίνακας 2.4

ΔΕΙΚΤΗΣ		Θρησκευτικά	Γλώσσα	Μαθηματικά	Ιστορία	Γεωγραφία	Φυσικά	Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή
Ενδοπροσωπικότητα	Pearson Correlation	-0,362	-0,168	-0,189	-0,243	-0,087	-0,084	-0,084
	Sig. (2-tailed)	0,09	0,444	0,388	0,265	0,694	0,703	0,703
Ενσυναίσθηση	Pearson Correlation	0,23	0,265	0,241	0,282	,455*	0,182	0,182
	Sig. (2-tailed)	0,29	0,221	0,269	0,193	0,029	0,405	0,405
Κοινωνική υπευθυνότητα	Pearson Correlation	,513*	0,365	0,253	0,336	0,391	0,03	0,03
	Sig. (2-tailed)	0,012	0,086	0,244	0,117	0,065	0,891	0,891
Προσαρμοστικότητα	Pearson Correlation	-0,166	0,316	0,27	0,233	0,295	0,096	0,096
	Sig. (2-tailed)	0,45	0,142	0,213	0,284	0,171	0,663	0,663
Έλεγχο του άγχους	Pearson Correlation	0,18	0,213	0,034	0,156	-0,038	0,217	0,217
	Sig. (2-tailed)	0,411	0,328	0,878	0,476	0,864	0,32	0,32
Γενική Διάθεση	Pearson Correlation	-0,192	0,366	0,314	0,198	0,232	0,263	0,263
	Sig. (2-tailed)	0,381	0,086	0,144	0,365	0,287	0,225	0,225
* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).								
** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).								

Τα παραπάνω ευρήματα επιβεβαιώνονται και από την διασπορά των βαθμών όπως εμφανίζεται στα ακόλουθα διαγράμματα.. Στο διάγραμμα 2.2 φαίνεται να είναι αισθητή σχέση της ενσυναίσθησης με τους βαθμούς της γεωγραφίας, καθώς όσο αυξάνονται τα επίπεδα

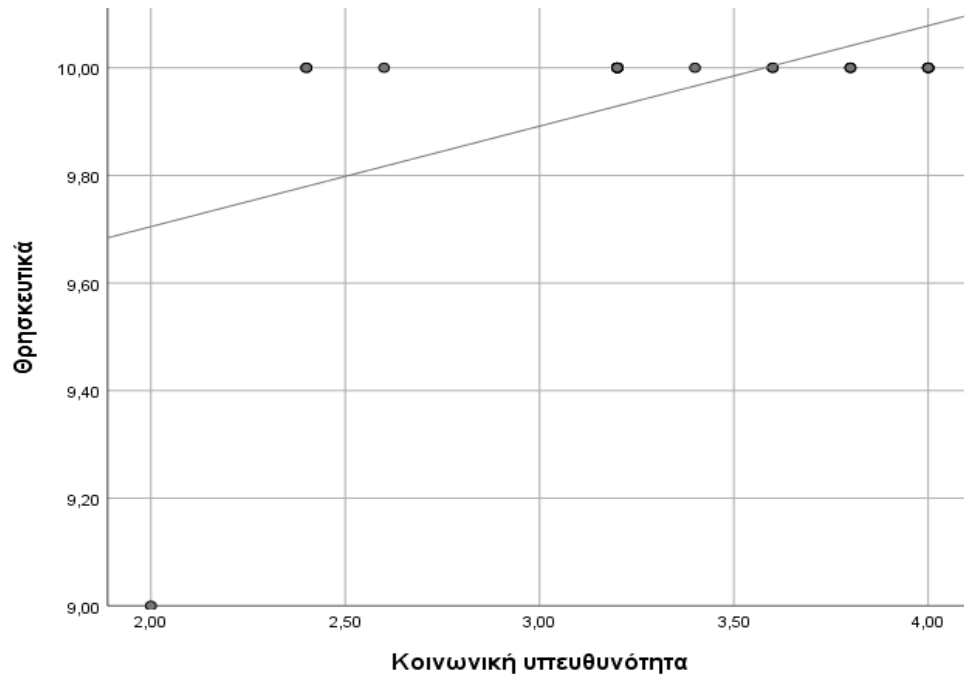
ενσυναίσθησης των παιδιών τόσο πιο υψηλοί είναι οι βαθμοί στο μάθημα της Γεωγραφίας, καταγράφοντας μια σαφή αυξητική τάση.

Διάγραμμα 2.2

Ομοίως παρατηρώντας το διάγραμμα διασποράς 2.3 φαίνεται να είναι αισθητή η αλληλεπίδραση της κοινωνικής υπευθυνότητας με τους βαθμούς των θρησκευτικών. Συγκεκριμένα, όσο αυξάνονται τα επίπεδα κοινωνικής υπευθυνότητας των μαθητών τόσο πιο υψηλοί είναι οι βαθμοί τους στα θρησκευτικά, όπως καταδεικνύει η αυξητική τάση στο διάγραμμα.

Διάγραμμα 2.3

Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα σκοπό είχε τη μέτρηση των κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων των μαθητών και την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για τις σχέσεις των δεξιοτήτων αυτών με τις σχολικές τους επιδόσεις, όπως αυτές αποτυπώνονται με την βαθμολογία τους. Η έρευνα έγινε σε μια τάξη Ε΄ Δημοτικού, σε δημόσιο σχολείο της ελληνικής επικράτειας, συμμετείχαν 23 παιδιά με ηλικία 11 χρόνων, από τα οποία περίπου τα μισά άτομα ήταν αγόρια και τα μισά κορίτσια.

Στην έρευνα καταγράφηκαν οι τελικοί μέσοι όροι των τριών τριμήνων του σχολικού έτους 2020-2021, σε όλα τα υποχρεωτικώς διδασκόμενα σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών μαθήματα της συγκεκριμένης μαθητικής βαθμίδας. Η έρευνα έδειξε ότι το σύνολο των παιδιών αρίστευσε σε: Φυσική Αγωγή, Εικαστικά, Μουσική και Τεχνολογίες της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.) καθώς όλα βαθμολογήθηκαν με 10, ενώ οι χαμηλότεροι βαθμοί σημειώθηκαν στο μάθημα των Μαθηματικών.

Στην συνέχεια η έρευνα επικεντρώθηκε στην μέτρηση του επιπέδου Συναισθηματικής νοημοσύνης των μαθητών και συγκεκριμένα των παραγόντων της που αφορούν στην Ενδοπροσωπικότητα, στην Ενσυναίσθηση, στην Κοινωνική υπευθυνότητα, την Προσαρμοστικότητα, τον Έλεγχο του άγχους και την Γενική Διάθεση.

Έγινε χρήση του ερωτηματολογίου: «Emotional Quotient Inventory: Youth Version (EQ-I:YV, Bar-On & Parker, 2000)» για την μέτρηση του επιπέδου των παραγόντων συναισθηματικής νοημοσύνης των μαθητών και ακολούθησε διερεύνηση των σχέσεων τους με τους μέσους όρους των βαθμών σε όλα τα μαθήματα. Αξίζει να σημειωθεί πως το ερωτηματολόγιο ελέγχθηκε ως προς την αξιοπιστία του η οποία αποδείχθηκε υψηλή.

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας τα παιδιά έχουν χαμηλά επίπεδα Ενδοπροσωπικότητας και Ελέγχου του άγχους. Στην αντίπερα όχθη τα παιδιά δήλωσαν ότι η Γενική διάθεσή τους είναι αρκετά υψηλή και θετική. Επίσης κατά υψηλό μέσο όρο δήλωσαν πως είναι αρκετά χαρούμενα με την ζωή τους και ευτυχισμένα. Οι απαντήσεις σε αυτές τις δυο δηλώσεις μάλιστα ήταν από τις πιο υψηλές. Επίσης εμφάνισαν καλή Προσαρμοστικότητα, υψηλή Κοινωνική υπευθυνότητα και μέτρια επίπεδα Ενσυναίσθησης.

Σύμφωνα με τις δηλώσεις τους, τα παιδιά θεωρούν ότι ξέρουν να περνούν καλά και να ξοδεύουν ευχάριστα τον χρόνο τους, ενώ παράλληλα τα έχουν καλά με τον εαυτό τους χωρίς να τους βασανίζουν εσωτερικά προβλήματα. Βιώνουν συναισθήματα ευτυχίας και χαίρονται αρκετά με την ζωή τους. Εντούτοις όμως αξίζει να σημειωθεί πως δεν μοιράζονται εύκολα τα προβλήματα τους καθώς δεν τους είναι εύκολο να μιλάνε στους άλλους για το πως αισθάνονται. Επίσης τα περισσότερα παιδιά θεώρησαν πως είναι δύσκολο να αποκαλύπτουν τα βαθύτερα συναισθήματα τους, ενώ παράλληλα πολλές φορές θεωρούν πως δεν μπορούν να τα περιγράψουν ώστε να τα επικοινωνήσουν. Φάνηκε λοιπόν πως τα παιδιά είχαν πρόβλημα στο να εξωτερικεύουν τα συναισθήματα τους και να τα μοιράζονται ή να μιλούν για ζητήματα που τα απασχολούν.

Από την άλλη πλευρά, δήλωσαν ότι ακόμη και αν τα προβλήματα είναι δύσκολα, ψάχνουν για λύσεις χωρίς να τα παρατούν. Τέλος, όσον αφορά στα συναισθήματα που νοιώθουν για τα υπόλοιπα παιδιά, ανέφεραν πως νοιάζονται για τους συμμαθητές τους, υπάρχει το συναίσθημα της αλληλεγγύης, ενώ παράλληλα δήλωσαν πως δεν τσακώνονται εύκολα ή και καθόλου, καθώς δήλωσαν πως έχουν σεβασμό για τους άλλους. Επιπρόσθετα, δήλωσαν πως δεν αισθάνονται νευρικότητα καθώς ανέφεραν ότι μπορούν να κρατούν την ψυχραιμία τους όταν αυτό χρειάζεται στην καθημερινή ζωή τους.

Ως προς την συσχετιστική ανάλυση η έρευνα ανέδειξε πως οι μέσοι όροι των μαθημάτων Γλώσσα, Μαθηματικά, Ιστορία, Φυσικά, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, δεν φάνηκαν να επηρεάζονται από τη συναισθηματική νοημοσύνη με κάποιον τρόπο. Εντούτοις, άτομα με υψηλή ενσυναίσθηση εμφάνισαν υψηλότερους βαθμούς στην Γεωγραφία, ενώ άτομα με υψηλό αίσθημα κοινωνικής νοημοσύνης εμφάνισαν υψηλούς βαθμούς στα Θρησκευτικά.

Σύγκριση Αποτελεσμάτων Βιβλιογραφικής και Εμπειρικής Έρευνας

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της βιβλιογραφικής έρευνας η σχέση ανάμεσα στη συναισθηματική νοημοσύνη και την σχολική επίδοση είναι υπαρκτή, καθώς η συναισθηματική νοημοσύνη μπορεί να επιδράσει σημαντικά στην επίδοση των μαθητών, ενώ η σχέση αυτή είναι ισχυρότερη στα μαθήματα Γλώσσας και Ιστορίας. Ακόμη, η σχέση ηλικίας και επίδρασης της συναισθηματικής νοημοσύνης στην βαθμολογία, φαίνεται πως είναι αντιστρόφως ανάλογη. Σημαντικό είναι να διευκρινιστεί, ότι το παραπάνω συμπέρασμα είναι αρκετά επισφαλές, καθώς τα ερευνητικά δεδομένα είναι αντικρουόμενα.

Η εμπειρική έρευνα που πραγματοποιήθηκε, αναδεικνύει σύνδεση ανάμεσα στην υψηλή συναισθηματική νοημοσύνη, την Γεωγραφία και τα Θρησκευτικά, ενώ τα υπόλοιπα μαθήματα δεν φάνηκε να επηρεάζονται από τον βαθμό συναισθηματικής νοημοσύνης των μαθητών. Στα μαθήματα Γλώσσας και Ιστορίας, η έρευνα δεν επαλήθευσε προγενέστερα ευρήματα που περιγράφουν θετικές συσχετίσεις μεταξύ επίδοσης σε αυτά και δείκτη συναισθηματικής νοημοσύνης, παρά το γεγονός ότι η μικρή ηλικία των μαθητών του δείγματος σύμφωνα με την βιβλιογραφία αναμενόταν να δράσει σαν καταλύτης υποβοηθώντας την εμφάνιση συσχέτισης.

Συνεπώς, η βιβλιογραφική έρευνα επιβεβαιώνεται από την εμπειρική, μόνο εν μέρει και ιδιαίτερα ως προς την άποψη ότι το κάθε μάθημα φαίνεται να επηρεάζεται με διαφορετικό τρόπο από το βαθμό συναισθηματικής νοημοσύνης και μάλιστα από συγκεκριμένους παράγοντές της, με τρόπο που οφείλει να ερευνηθεί περαιτέρω.

Ακόμη, από την συγκεκριμένη έρευνα, αναδεικνύεται το γεγονός ότι συγκεκριμένες πτυχές τις συναισθηματικής νοημοσύνης, μπορεί να επιδρούν διαφορετικά στην επίδοση σε κάποιο συγκεκριμένο μάθημα, άρα, η διατύπωση σχέσης πρέπει να συμπεριλάβει τον συγκεκριμένο παράγοντα.

Στην κατεύθυνση αυτή, προκύπτουν προτάσεις για μελλοντική έρευνα, η οποία θα εξετάζει συγκεκριμένους παράγοντες που είναι δείκτες υψηλής συναισθηματικής νοημοσύνης και τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζουν το κάθε μάθημα. Συνεπώς, θα είναι εφικτό μέσω της χρήσης ειδικών ψυχομετρικών εργαλείων, να μετρηθούν τυχόν χαρακτηριστικά που δημιουργούν εμπόδια στην μάθηση και να αντιμετωπιστούν με την εφαρμογή στοχευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή και με την αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών από το Υπουργείο Παιδείας με σκοπό τη βελτίωση του επιπέδου συναισθηματικής νοημοσύνης του

μαθητικού πληθυσμού και με απώτερο στόχο την βελτιστοποίηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων.

Βιβλιογραφία:

Αλεξανδράτου, Β. (2014). Η συναισθηματική νοημοσύνη σε σχέση με το κλίμα της τάξης και τη σχολική επίδοση των παιδιών (Doctoral dissertation, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Επιστημών Αγωγής. Τμήμα Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης. Τομέας Ειδικής Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας).

Bar-On, R. (1997). Bar-On emotional quotient inventory. Multi-health systems.

Bar-On, R. (2004). The Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Rationale, description and summary of psychometric properties.

Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18 , suppl., 13-25.

Bar-On, R., Handley, R., & Fund, S. (2006). The impact of emotional intelligence on performance. Linking emotional intelligence and performance at work: Current research evidence with individuals and groups, 3-19.

Boyatzis, R. E. (2018). The behavioral level of emotional intelligence and its measurement. *Frontiers in psychology*, 9, 1438.

Cherry, K. (2020). What Is Emotional Intelligence?

Κουτσελίνη, Μ. (2006) Κοινωνική Συναισθηματική Νοημοσύνη και ακαδημαϊκή επίδοση φοιτητών.

Roberts, R. D., Schulze, R., & MacCann, C. (2008). The measurement of emotional intelligence: A decade of progress. *The Sage handbook of personality theory and assessment*, 2, 461-482.

Τρίλιβα, Σ., & Πούλου, Μ. (2004). Συναισθηματική Νοημοσύνη: Ορισμοί, εννοιολογικά μοντέλα και προβληματισμοί. ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ, 1, 273-295.